

10 клас

§ 32. Гетьман Пилип Орлик.

Ліквідація козацтва на Правобережній Україні

Упродовж
уроку
з'ясуйте, як
продовжили
свою боротьбу
сподвижники
Івана Мазепи

Згадайте, що ви пам'ятаєте про Костя Гордієнка.
Як ви розумієте значення поняття «великий згін»?
Чи пам'ятаєте ви, з якою метою уклав Іван Мазепа союз
із Карлом XII? Що вам про це відомо?

1. Пилип Орлик і його Конституція

Частина козаків і старшини, які перейшли разом з Іваном Мазепою до Бендера, **5 квітня 1710 року** обрали гетьманом найближчого сподвижника Івана Мазепи **Пилипа Орлика**. Він став першим українським гетьманом в еміграції, тобто гетьманом за межами рідної країни.

На козацькій раді в місті Бендери **5 квітня 1710 року** також було укладено й затверджено угоду між гетьманом, козаками і старшиною під назвою **«Пакти й конституції прав і вольностей Війська Запорозького»**.

Цей документ визначав права й обов'язки гетьмана, старшини і козаків як представників українського народу, тому його вважають першою українською Конституцією. У **«Пактах й конституціях...»** йшлося про створення незалежної **Української держави** на козацькому праві.

1. Хто і коли став першим українським гетьманом в еміграції?
2. Яку угоду було укладено в Бендерах між гетьманом, козаками і старшиною?
3. Що передбачали «Пакти й конституції...» Пилипа Орлика?

Детальніше про...

«Пакти й конституції ...» Пилипа Орлика 1710 року

- ✓ Проголошувався республіканський політичний устрій Української держави, бо всі посади мали бути виборними.
- ✓ Затверджувалися права православної церкви під зверхністю Царгородського (Константинопольського) патріарха.
- ✓ Глава держави — гетьман, владу якого обмежувала старшинська рада.
- ✓ Генеральна рада (складалася з генеральної старшини, полковників, представників від кожного полку та Запорозької Січі) збиралася тричі на рік і здійснювала законодавчу владу разом з гетьманом.
- ✓ Конституція закріплювала ідею поділу влади на законодавчу, виконавчу, судову. Законодавча — Генеральна рада, виконавча — гетьман, генеральна

- старшина та обрані представники від кожного полку, судова — незалежний Генеральний суд.
- ✓ Територія Української держави визначена за Зборівським договором 1649 року. Столиця — місто Київ.

Життєтека

Пилип Орлик
(1672 – 1742)

Ім'я (повне). Пилип Степанович Орлик.

Народження. Народився в селі Косута (нині Мінська область у Білорусі).

Походження. Рід Орликів походив від давніх чеських, білоруських, литовських та українських шляхетських родів.

Освіта. Віленський єзуїтський колегіум та Києво-Могилянський колегіум. Володів польською, церковнослов'янською, болгарською, італійською мовами та латиною.

Ключові події життя.

До 1710 року. У 28 років став канцеляристом Генеральної військової канцелярії, а ще через два роки — генеральним писарем в уряді Івана Мазепи. 1708 року підтримав гетьмана Мазепу щодо союзу зі Шведським королівством. Після Полтавської битви емігрував до Османської імперії.

1710 рік. 5 квітня обраний гетьманом в еміграції. Співавтор «Пактів й конституцій...» — першої української Конституції. Написав щоденник «Діаріуш подорожній» (польською мовою). Помер 1742 року в місті Ясси (нині Румунія).

Наслідки діяльності. В силу обставин ... Орлику не ... повернути ... Україні, але він став співавтором ... і до останнього в...в у свої ідеали та боровся за них.

1. Письмово заповніть пропуски у підрубриці «Наслідки діяльності».

2. Похід Пилипа Орлика на Правобережжя

Пилипу Орлику вдалося згуртувати довкола себе вірних козаків. Владу гетьмана визнали й уклали з ним союз Шведське королівство, Кримське ханство, Османська імперія та претендент на польську корону Станіслав Лещинський. Так було створено широку антимосковську коаліцію. Союзники розробили план воєнного походу на Правобережну Україну. Пилип Орлик використав нездоволення правобережних полків безчинствами розміщених там московських військових залог та розіслав універсали-звернення до населення із закликом підтримати його боротьбу.

З іншого боку, шведський король визнав владу Пилипа Орлика і підписав з ним союз, але допомогти військом не міг — надав тільки своїх старшин-радників. Османська імперія лише виділила трохи зброї та

грошей. У похід 1711 року на Правобережжя з козаками Пилипа Орлика готувалися окремі шляхетські загони, запорожці на чолі з Костем Гордієнком та кримські татари, які зобов'язалися не брати ясир.

У лютому 1711 року в Україну вирушило два війська — одне, кримськотатарське, направилося на Слобожанщину, друге військо, козацько-кримськотатарсько-шляхетське, йшло на Правобережжя під керівництвом Пилипа Орлика. На Слобожанщині кримські татари захопили московські залоги та почали брати ясир, поспішаючи повернутися додому до весняної повені. На Правобережжі війська Пилипа Орлика дійшли до Білої Церкви, найміцнішої фортеці на цих землях. Майже всі правобережні полки, окрім кількох сотень Білоцерківського, перейшли на бік гетьмана, але невдала облога Білої Церкви, відхід з-під її стін військ хана, поголос про поводження кримських татар на Слобожанщині спонукали правобережнє козацтво відвернутися від Пилипа Орлика й рятувати власну землю від ординців. Залишившись без війська, гетьман був змущений повернутися до Бендер.

1. Які країни підтримали Пилипа Орлика та спільно створили антимосковську коаліцію?
2. Хто входив до війська Пилипа Орлика?
3. Як у 1711 році розгорталися події на Правобережжі і в Слобожанщині?

3. Ліквідація козацтва на Правобережній Україні

У відповідь на дії Пилипа Орлика Петро I у 1711 році здійснив Прутський похід до Молдови, але там потрапив в оточення й підписав принизливий для нього Прутський договір 1711 року з Османською імперією, за яким московський цар зобов'язувався вивести війська з Волині, Поділля, Київщини та Запорожжя. На ці території поширилася влада Пилипа Орлика.

Виконуючи умови Прутського договору, Петро I заразом видав указ, за яким усі полковники Правобережжя зі своїми полками були зобов'язані перейти на Лівобережжя. Відтак протягом 1711–1712 років вдруге відбулося примусове переселення людей з правого берега Дніпра на лівий.

З літа 1712 року українці знову почали заселяти пустки на Правобережжі, вважаючи їх вільною, козацькою землею. Проте Річ Посполита боялася відновлення козацтва, тому її війська одну частину людей знищили, інша частина, рятуючись, перейшла на Лівобережжя, а хтось подався на Олешківську Січ. 1714 року правобережнє козацтво було ліквідовано.

1. В якому році було підписано Прутський мирний договір, і що він передбачав?
2. Яких заходів ужив Петро I, виводячи свої війська з Правобережної Гетьманщини?
3. Ким і коли було ліквідовано правобережнє козацтво?

Ім'я (повне). Костянтин Головко. Козаки називали Гордієнком, бо його батько — Гордій.

Народження. Місце й час народження не відомі.

Походження. З козацько-шляхетського роду.

Освіта. Навчався в Києво-Могилянському колегіумі.

Ключові події життя.

До 1709 року. 1702 року вперше обраний кошовим отаманом. Потім обирається 12 разів. 1708 року разом з Іваном Мазепою уклав союз із Карлом XII.

1709 року взяв участь у Полтавській битві, потім із уцілілими запорожцями прийняв протекторат Османської імперії загалом і кримського хана зокрема. На їхніх землях, але поруч своїх давніх володінь, козаки 1709 року заклали Кам'янську Січ. Кость Гордієнко був одним зі співавторів «Пактів й конституцій ...».

1711 року як кошовий отаман брав участь у поході Пилипа Орлика на Правобережну Україну. Того ж року козаки перенесли свою Січ-фортецю в урочище «Олешки», але згодом козаки відновили Кам'янську Січ. Помер 1733 року в Кам'янській Січі.

Наслідки діяльності. Військо зверхністю Костю кримського вдалося Низове з його традиціями, але Запорозьке під Гордієнку хана зберегти.

1. У підрубриці «Наслідки діяльності» правильно розмістіть слова в реченні і запишіть у зошит.

У той час, коли...

на теренах України

гетьман Пилип Орлик став співавтором
«Пактів й конституцій...», ...

Тоді...

у світі

в Англії набрав чинності перший у світі
закон про державний захист
авторського права.

1. Уважно розгляньте хмаринку подій. Випишіть у зошит із хмаринки слова та дати. Складіть із ними речення.
2. Допоможіть Ігорю розв'язати ребуси. Складіть речення із розшифрованими поняттями.

3. На основі тексту параграфа та документів напишіть есей на тему: «Правобережжя — відкрита рана українського народу».

4. Перевірте себе, зайдовши за посиланням.

